יומא דנשמתא

הגה"ק רבי אריי' ליב יעלין זי"ע – בעל 'יפה עינים'

יומא דהילולא ז' ניסן (תרמ"ו)

חד מגדולי ליטא היה הגה"ק רבי אריי' ליב יעלין ז"ל אב"ד בילסק, אשר הנהותיו בשם 'יפה עינים' - שצורפו לכרכי הש"ס ווילנא ומאז בא בכל מהדורות התלמוד בבלי המבוסס על מהדורה זו) - הן הן עדיו המעידים על הדר גאונו ועוזו עיונו הזך בשני התלמודים, בקיאותו המבעיתה בהם ובכל דברות חז"ל שבמדרשים שונים.

האמנם הנא עצמו מצא בדברי נפלאות בקבלה להנהותיו עמ"ש שבת: **"יכל באי שערי עירי הרואים אותי כותב חדושים ומסביב אספוני מעיניהם, המה ראו כן ומהו ע"ד הדבר, שאני מקשיב הענינים להשיבם דבר לאשורו ואני כותב על הספר בדיו חדושי תורה. וח"ש מקום יש בראש להניח בו שני ענינים ממינים שונים, וכאילו נעשה עליות קיר קטנה בפנה למשכן מחשבת דברי תורה אשר שם לא תבא רגל הטרדה, גם בעיני יפלא"**[1].

הבה נעקוב מעט אחר תולדות חייו של שר התורה וגאון אדיר זה, מאשר דלינו ואשבנו מספר 'יאד דמעות' (דברי הספד עליו מאת תלמידו הנ"ל ובשם חיים טרוויתאקס זצ"ל, והראשא תרמ"ח, עמ' 292-286), שמשם באו לאחר נשואיו עם הרבנית מרת מיכלה ע"ה בת הגניד המופלא ר' משה פרסס ז"ל מוטיעל, נתקבל לרב בעיירה אשאיטאנוקא (Jasionówka) שבצפון-מזרח פולין, שם הו"ל אל הספר הראשון 'מצפה אריה' (שהראשונות תרמ"ח, שהוא "רק דוגמא מספרו הגדול על כל הלאפס"[2] שלמעשה לא נדפס).

בשנת תרט"ו בערך, הוכתר לרב על כס רבנות בילסק (Bielsk Podlaski) במחוז באליסטאק בפולין, שם "הכיירו ערכו הרב כל הרבנים הגדולים הסמוכים גם הרחוקים אם כחו הגדול בפלפול האמיתי בתורה ובהוראה הלכה למעשה, והיה חכים בטריפות כו' ויחסן, ופנו אליו בשאלותיהם ועניינים בכל מע מצוא". חלק זעיר מתשובותיו נדפס בסוף ספרו 'קול אריה' (בסיום השובותיו היה חותם: **אלב"ש שנ"י** - ר"ת שמו: אריי' ליב בן שלום שכנא. עיי"ש לשה"כ בשמחת"ל פא, כד: "המלבשים בנים").

לא אדרבו הימים והוא "מדרש לקבל רבנות שרים הגדולות, אך מן הנשמים עכבוהו לבל יורק אזנו צדיק ומופת הדור מבלי אל כלי לבלל יוטרד בטרדות התבל, כעבור יוסיף אומץ לחדש חדושים אמיתים בתורת ה' תמימה".

בטרדות עיר גדולה אמנם לא נטרד, אבל כלפי הרבצת תורה וכתיבת חיבוריו - בהן ראה את תכלית חייו - אף משא עיר קטנה בבילסק היה לו לעול, מה גם כי הרבה לעסוק בצרכי הפרט והכלל, כי לבו הרחוק ובטלנותו התיעדה ביחד עם מזגו הנוטה מידותיו עשו את ביתו לתל תלפיות, לכל איש שם ומצוק. בנוסף לכל שימש כבנאי מעות אתר"ח; "ובשביום האחרונות אשר נתחדש עניין שוגב ארץ ישראל, הרבה עמל בפרץ בגלילו לבל יבוקע מזה לקופת המדה"ג ומעות אח"י אשר נקדשו מימים מימים לחיוסבים למני ח' בירושלים עה"ק ת"ו".

ביטוי למידותיו הנאצלות ראוים אנו ברש ספרו 'קול אריה', שורות המעידות כעיסה על נחתומה אל טהור נפש! "יאוף שיש אנשים ברסים שהרעו לי באכלם בשר בסיר, אף גם הם לא משטאת לבב עשו ראה, כי לא חשבו להרע לי רק להטיבני ולפנות, אם בחבירו מקיימים בזה הזמן יתיר ממון חברך חבוב עליך כשלך, ממון רבים לא כל שכן. גם לא אדון בכלל ובדר לדרוש הכלל כמין דבר, אדרוש בריבור אן אבן בכלל אלא מה שבפרט רק ומעוט שרובם כלכול חוששים לטובתי באמת ושלמים הם אתי:..".

בתור נודע תיה בבקיאותו הנדירה, פרי זכרונו הצעום ושקידתו הנפלאה, כאמור. "דרכו בקודש היה לחזור בכל יום אחר תפילת השחר על התנ"ך גם להשלימו בכל חודש, וע"כ היה שגור בפיו כמעט בע"פ... כן חזר כמעט בכל שנה על כל הש"ס בבלי, ובעצם ש"ס ר"ה ויומה"כ יש בהם שלים לימוד המשניות והגמרא מסכת ר"ה ויומא עד מגילה... גם בעת טיולו בקרת חוצות בשתותו מי תרופה, לכן שהיו עמו כרכים מש"ס בקוטי קטן ובדיר אינה הלכות בהליכתו בלי הרף, וקיים מ"ש הליכות עולם לו" (יאד דמעות).

לשקידה זו נוסף כח זכרונו המבהיל, כפי שתעיד העובדא הבאה: פעם בערב פסח בא לפניו שני יהודים מכפר סמוך לבילסק בכוונו את החמץ של כל יהודי הכפר. הם ישבו גם הרב שעה ארוכה, בה העלה רבינו על הכתב כל שמסרו לו על הכפר שם יהודי הכפר, פרטים ופרטי פרטים כדת ובלי מגילא. לכשנמר והניח לפניהם את הנייר עד מנת שיתחמנו על שטר הרחשאה, הפך אחד הנוכחים בשאנגה את קסת דוגיו ושפך את הדיו כולו על נייר הנייר. נחרד הכפרי וחיש מאוד מקפידה, הרגיעו הרב בנעימה, ונטל קלמוס ונייר חדש, והעלה מחדש את כל הפרטים המרובים, כולם מלה מזכרון! (יאר"יא יעלין ואיבודו יפה עינים, ירושלים תשל"ג, עמ' 29-30).

כיוצא בזה העיד אחד מנכדיו, שאם קרה שנשפכה דיו על גבי דף שעמל עליו כמה שעות, על ידי ילדיו, היה מרגיעם ואומר בקול רן ובלי כל תרעומת: "בעורת השם אכתוב זאת שניתי:... (שם).

ומעשה היה ששבת בווילנא בשבת של הפסקת שניה בין מנחה לערבית פרחה פרח שאינה עולה לעתים רחוקות, שחל ר"יח אדר בימים ו' (סימנו דיני עי' אה"ח סי' תרפה סקי"ז). בתפלת שחרית חילק השמש לכל המתפללים סדר יוצרות[3] ולרבינו שכח ליתן, ושמעונו העמידים אצלו כשהוא אומר את כל היוצרות על פה מלה במלה (ובהוצאו שבבולה, ח"ב עמ' 290).

בנוסף על חילו הנורא לאריוויהא, הוא הם ידעו ראשה רבה, ביחוד בסוד חשבון העיבור - כאשר יראה הרואה ב"מאמר בואו חשבון" על קביעת הפשנים (נדפס ב'תאמתים', קעניגסבערג תרל"ט) ולאחמ"ס עורף לפ"ע סיף מסי' ערכיה). וכן נדרש לבקשת בנאי בית הכנסת בעיר ברסיק דליטא והערוך להם מאמר ארוך ומקיף בן י"א עמודים לקורות גאוני בריסק וחכמיה בימי עוד ארבע ארצות (נדפס בספר עיר תהלה, ובראשא תרמ"ח, עמ' 129-139).

'יפה עינים'

שנות עמל רבות השקיע רבינו בחיבוריו המקיפים יפי אריה' על הירושלמי ולב אריה' על הרי"ף. אף חיבורו על הירושלמי תתכונן לרוא"ש במחדורת ירושלמי מחודשת עם פרושים נוספים מעמקות הדורות, בהם הפירוש הגדול שדה יהושע' לרבינו יהושע בנבנישתי (אחי בעל 'כנסת הגדולה'). אלה תוכיחנו פירסם בשנת תרל"ט במכתבי-עת דאז למען יקחו חלק מחהוראות הרבות הדרושה למשימה זו. הדבר הביע לדיעת מדפיסים כאם בווילנא ומה מיהרו לעשות עמו חוזה על דבר הדפסת הירושלמי הנ"ל, בכוד שלח להם את ביאורו על איזה מסכתות, אלם ברגע האחרון החליטו האחים הנ"ל הדפיס את התלמוד בבלי תחילה עם הוספות רבות (בשנים תרמ"א-תרמ"ו, אלה מהדורה וילנא המפשטת עד היום הזה), בכוד נשארה מגמת תורת רבינו על הירושלמי בקרן זוית. אותה עם בקשונו המדפיסים לערוך על הבבלי "מערכה גדולה מכל המסורות והשטיינים והחילופים שבין ש"ס בבלי לירושלמי, ספרא וספרי, מכילתא, פסקתות ומדרשים", רבינו נעתר לכך והתחיל עתה לעת זקנה במלאכת חיבור היפה עינים' בו נתפרסם לדורות.

בעבודה מאומצת, עבודה מה וכח, עבר רבינו על שני השייסים, לבדוק, לבחור ולערוך את הנחותיו, וכבה תשלים אחת לחדשיה (ז' כרך שלם מן הש"ס נדפס ב'מהדפיסים אצו לשיים מלאכתם, וכפי שמתנגל בהקדמתו לסמיכ' שבת: "ומה בם בסדור הנחות וחדושים בחבור לוה יפיע עשה בחיבון... ומה בם בחדושים מאמר"; וכן ברש מכתבו לספר עיר תהלה: חיים. רבינו ערך את עיונינו בבקיאות נפלאה ועמקות עצומה "המיושרים הדורים ומסירים רוכסי דוחקים רבים", ועל פי רוב הכניס בהם בקיצור נמרץ המתמצת מבוארינו העמוקים לירושלמי, ואף ציירף לחיבורו דה לבקשת המדפיסים את הנחות הגיר' ארי בלבין ברבין ע"ז אב"ד קאטל ומדינת העסון (נתבודים בשם הגר"ש, שנדפסו מקודם בפירודא על מסכתות ברכות ושבת).

במלאכה עצומה זו עשה אף בימי "עבגורת חלוי" בחורף תרמ"ו, כאשר שוב לא ירד מטבחות מחדש. בסוף אותו חורף כשהגיע לסוף נדה לא עצר כח עוד לכתוב רק לפרק ראשון (עד דף ינ:).

לכתוב אמנם לא עצר כח עוד, אולם "לא פסקה הוראה מפיו עם הנהגת הדעה אשר עליו היו לכה מטבע לב הדור האחרון" (לשון חתנו הגי"ל, ורבינו הגדול הגי"פה עינים' נסתלק ביום ז' ניסן שנת תרמ"ו, בהיותו בן ס"ו שנה, ומנו"כ בעיר בעיר ה' ניסן).

מלבד הנהותיו וחיבוריו הגי"ל, אשרי אחריו ספר 'הדרת קודש' המכיל פלפולי החדרנים שבאה לפני "חברת ש"ש" בבבילסק, אולם לדאבונינו ברבות השנים הין חיבוריו למאכולת אש ולא נותר מהם דבר.

כאמור, גולת הכותרת מכל חיבוריו היא, הנהותיו הנדעות 'יפה עינים' על רוב מסכתות הש"ס, אשר מהן "עצא תורת חדושים בכרם ובנפאים אשר ראיתו עיני הלומדים" (כלשונו בהקדמה למסי' ברכות).

בנוסף לכאמר, כדאי להביא את המסיומר שהגר"י' מבריסק זצ"ל היה משגיב נפלאות בדרי היפה עינים', ופעם אחת כשביאר הגר"ר דבריו המדהימים דידן עם דברות הירושלמי, וראה שהיפ"ע לא ציין לירושלמי הזה, שלם לו דבר זה ריעותא בפירושו, דשמע מעמו שהיפ"ע לא סובר כן שהרי לא רמז לירושלמי הזה:... (מתוקי רצונך: לתגר"ר ספר שלטיא"ש, ח"א עמ' נה: עובדות והנהגות לבית בריסק, בעלה הגר"ר ספר פאם).

ד' למשה

המדרה נערך לזכר נשמת הרה"ק ר' פישוש בדוד הי' ישכר בן הי"ר ברונשטיין ע"ה ת.נ.צ.ב.ה.

משנתכם עולה למעלה

מתוכנת מחדר מחלה בנים ראשון

אתה נוגע אל הנ"ל בטבלה!

195 תלמידי חכמים ילמדו וייסיימו ביום אחד

כל הש"ס משמיעה לשובת נשמתו

חיוב וזכה

ביכיר אם ואם הגדול ובעיקר!

תלפון: 03-80-20-600 ראה מענה נוסף לשאר הודעה

אימייל: 0527139647@gmail.com

---

[1] וראה עוד מש"כ רבינו בספרו 'קול אריה' (דף ק:): "ואמרו מי הרב הגאון המאמר בהן דוקאנזיר שהיה בכוחו לדבר עם איש, ולחזור באותו עד ספר האלפס".

[2] כך נתכנה בפנקס הדורות, וכן מכנהו בנו רבי יהושע מירושלים (ראה צימוס בר"א"ל יעלין ואיבודו יפה עינים, שם: 18 ב). בדרשתה בענני סתו"מ בספר 'הצדק' ר"ב מסלאנק ובדוחיי' (ירושלים תרפ"ג, עמ' 18) מכה: "הרב מזיה שכנא ז"ל בעל מגיה העיד שהוא בעצמו קרא בס"ת של ווענס בוגאלין בפר' אדמוריי' יפש הה"ס' ד"ל בבד מפוס"ר".

[3] רבי אהרן בן-אשר היה מחדרוני בעלי המסורה בדור שאחרי רב סעדיה גאון, וספר התניי' שהגיה בסבריה, נדד בין קהלות שונות, בחזיתיה בירושלים ובקהיר' (מראה שפוד ראה הרמבים וספר שלמה) ולאחר מכן בארם צובא. וזאה בספר 'אור מזרח' למהר"ם די לונזאנו (הוצאה שנ"ת, פר' בראשית): "נוהגו כל ישראל בגליות האלו לסמוך על הגרון בן אשר, כאילו יצאה בת קול ואמרה: בן אשר ובן נפתלי הלכה בן אשר".

[4] כנראה שנהגו שם לומר בכל הפיוט שנתקנו לשבתות מיוחדות (עי' ספר המנהגים לר"א פרידמן, מהגן הפיוטים עמ' מנ"ח).

מאת: הרה"מ ר' **יעקב בעריש ווייס** שליט"א